

УДК 76+821.161.2

Любов КРАЙЛЮК,*доцент кафедри живопису**Рівненського державного гуманітарного
університету, кандидат мистецтвознавства,
м. Рівне, Україна***ГРАФІКА І ПОЕЗІЯ: ТВОРЧИЙ ТАНДЕМ
НІЛА ХАСЕВИЧА З СЕРГІЄМ КУШНІРЕНКОМ**

Крайлюк Л. В. Графіка і поезія: творчий тандем Ніла Хасевича з Сергієм Кушніренком. Віднайдення творів Ніла Хасевича, особливо міжвоєнного періоду, важливе для встановлення цілісної картини українського образотворчого мистецтва. Стаття присвячена хронологічно останній знахідці – обкладинці поетичної збірки Сергія Кушніренка «Пружинь», оформленої волинським художником.

Ключові слова: книжкова графіка, поезія, Україна, перша половина ХХ сторіччя.

Крайлюк Л. В. Графика и поэзия: творческий тандем Нила Хасевича с Сергеем Кушниренко. Обнаруженные произведения Нила Хасевича, особенно межвоенного периода, важны для восстановления целостной картины украинского изобразительного искусства. Статья посвящена хронологически последней находке – обложке поэтического сборника Сергея Кушниренко «Пружинь», оформленной волинским графиком.

Ключевые слова: книжная графика, поэзия, Украина, первая половина ХХ столетия.

Krailiuk L. V. Graphic arts and poetry: creative tandem of Neil Hasevich with Sergiy Kushnirenko.

Background. In recent years, there has been an increasing interest in need to analyze and artistic input to scientific use another piece of applied graphics Neil Hasevych authorship.

Objectives. The objectives of this study are to investigate the feature of creative method of Neil Hasevich in registration of book covers on the example of poetic collection of Sergiy Kushnirenko «Pruzhin».

Methods. So far this method was been applied to.

Results. The results of the research support the idea that search of works of Neil Hasevich, especially between the war period is an important factor of definition of a complete picture of the Ukrainian fine arts.

Conclusions. The present results are significant in the facing of the poetic collection of Sergiy Kushnirenko «Pruzhin», designed by the Volyn artist.

Key words: book graphics, Ukraine, poetry, the first half of the twentieth century.

© Крайлюк Л. В., 2014

Постановка проблеми обумовлена необхідністю мистецького аналізу та уведенням до наукового обігу ще одного твору прикладної графіки авторства Ніла Хасевича.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Видання С. Кушніренка «Пружинь», оформлене Н. Хасевичем, разом з іншими творами доволі відомого в 30-х рр. ХХ ст. поета нещодавно потрапило в поле зору літературознавців. Біографічний нарис про Кушніренка, його твори і документи були опубліковані в 2013 р., тому докладний аналіз його поезії – ще попереду. Через об'єктивні обставини протягом довгого часу творча співпраця художника з літератором не була об'єктом дослідження мистецтвознавчої науки.

Мета статті – дослідити особливість творчого методу Ніла Хасевича в оформленні книжкових обкладинок на прикладі поетичної збірки Сергія Кушніренка «Пружинь».

Виклад основного матеріалу дослідження. «Культура ХХ ст. відроджує книгу як складне художнє явище, як феномен синтетизму, який символізує нове світовідчуття», – наголошує О. Лагутенко [8: 8]. Щодо України, то апогей розквіту оформлювальної графіки, книжково-журнальної обкладинки припадає на 1920-ті роки. Активна постава щодо життя тогочасних художників образно втілюється на обкладинках книги динамічними ритмами, кольоровим звучанням. Бурхливі зміни стилів знайшли своє відображення в книжковій графіці П. Ковжуна, Р. Лісовського, А. Петрицького, А. Страхова, С. Гординського, М. Бутовича [8: 12]. Провідною тенденцією розвитку книжкової ілюстрації стає поширення у 20-х рр. ілюстрацій, виконаних у техніці ксилографії. Дереворит активно впроваджували в оформлення книги послідовники М. Бойчука, вихованці майстерні С. Налепинської-Бойчук у Київському художньому інституті та майстерні І. Падалки в Харківському художньому інституті. Владислав Скочиляс, професор Варшавської академії мистецтв, у якого навчався Ніл Хасевич, також працював у цій техніці над книжковими ілюстраціями. Найбагатше ілюстрована ним у 1923 р. книга С. Василевського «Монастир та жінка» [14: 280].

Ніл Хасевич «левоу частину своєї творчої енергії присвятив мистецтву книжки, що має таке особливе значіння під оглядом загально-культурним», – відзначав у 1939 р. Тадей Лешнер [9: 4]. Донедавна вважалося, що до нашого часу не збережено жодної книги, повністю оформленої графіком. Уцілили титульні сторінки та окремі фрагменти, які дають змогу частково реконструювати книжну графіку Ніла Хасевича. На щастя, ситуація змінюється і завдяки зусиллям дослідників різних гуманітарних галузей та навіть випадковим знахідкам поступово до нас повертаються нові артефакти.

Ім'я Сергія Кушніренка (1913–1984), досить знаного поета у 1930-х – початку 1940-х років у Західній Україні та серед українських емігрантів Польщі, було мало кому відоме в Україні. Навіть найближчі родичі – дружина, донька й онуки, не знали про те, що він, навчаючись на філологічному фа-

культеті Варшавського університету, писав вірші, які були надруковані у львівському «Віснику» та інших українських періодичних виданнях Львова і Кракова. Кушніренко був автором поетичної збірки «Пружінь», про яку позитивно відгукнувся Євген Маланюк. Також його поезію високо цінувала Олена Теліга.

Ситуація змінилася у 2013 р. після виходу у світ книги «Загублений талант. Сергій Кушніренко: біографічний нарис, твори, документи». В контексті пошуку вцілілих творів Ніла Хасевича видання відразу стало подією. Автор-укладач Надія Миронець оприлюднила серед інших матеріалів обкладинку поетичної збірки «Пружінь», яка вийшла друком у Львові 1938 р. У вишуканій шрифтовій композиції впевнено відчувається мистецький почерк Ніла Хасевича. Авторство обкладинки підтверджують численні факти біографії обох мистців – такі, наприклад, як навчання С. Кушніренка у Рівненській приватній українській гімназії з вересня 1933 р. по червень 1935 р.

Прямої фактів знайомства поета з художником наразі не виявлено, проте кілька красномовних моментів засвідчують їхні стосунки. По-перше, підбірка десяти поезій С. Кушніренка під назвою «Серпентинами життя» була надрукована в учнівському часописі «Ватра» (січень 1935 р.), титульну сторінку якого оформив Ніл Хасевич. По-друге, після закінчення гімназії у цьому ж році С. Кушніренко вступив на навчання до Варшавського університету на філологічний факультет і став членом Української студентської громади. Крім того, він був достатньо близько знайомий з Ксенією Світлик, яка працювала в 1936-1939 рр. фотографом у Варшавській академії мистецтв.

Збірка поезій «Пружінь» вийшла друком у Львові у 1938 р. На той час Ніл Хасевич мав вже чималий досвід в царині дизайну титульних сторінок та книжкової ілюстрації. За хронологією перший з відомих творів художників – обкладинка «Календарика для всіх», датована 1927 роком. Її виконання засвідчує доволі високий професійний рівень художника напередодні його вступу до Варшавської академії мистецтв. Чудовим проявом книжної графіки став титульний лист каталогу ювілейної виставки «Мистецький гурток «Спокій» – 5 літ праці», що вийшов друком в 1932 р. Майстерність ідеально віднайденого ритму смуг і рукописних шрифтових елементів композиції створює неповторний образ видання. Подібний варіант рукописних шрифтів Ніл Хасевич застосував також для виконання грамот «Почесного члена Гуртка «Спокій» на ім'я професора Дмитра Антоновича та митрополита Андрія Шептицького.

«Буквар», що вийшов друком у Львові 1933 р., оформлений у співавторстві з О. Карпенком. Імовірно, що ця співпраця зумовлена викладанням останнього у Рівненській приватній українській гімназії [6: 140]. Серед графічних праць Ніла Хасевича, що слугують декоративним оформленням «Букваря», варто виділити силуетні рисунки. Цей різновид прикладної графіки містить яскраво виражене

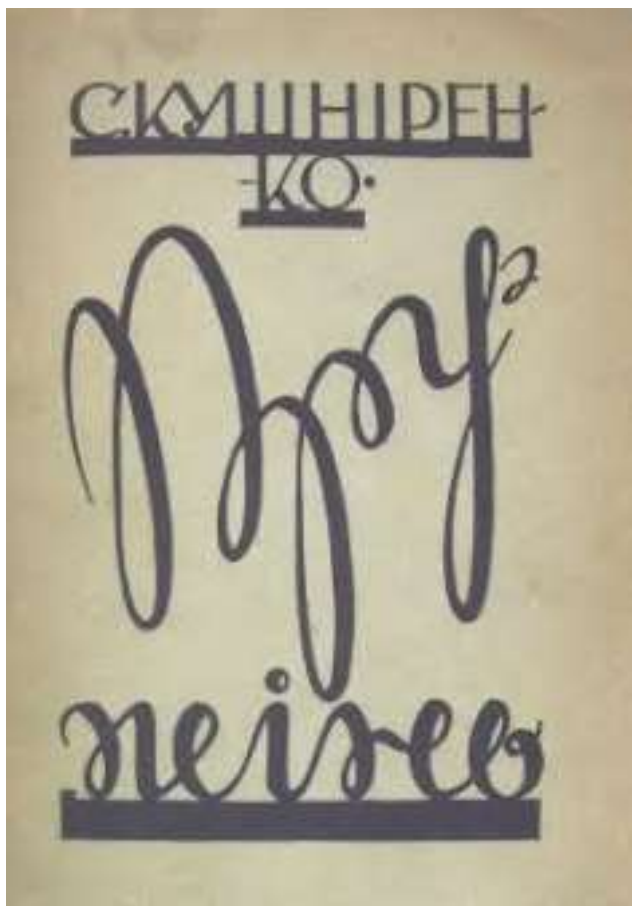
ігрове начало, сприяє розвитку уяви, тому найчастіше застосовується для оформлення дитячих книг. Надзвичайно вдалою ілюстрацією «Букваря» є сюжетна сценка з чотирма хлоп'ячими фігурками, яка, на жаль, є втраченою. Мовою силуетів художникові вдалося передати характери персонажів і, навіть, жваву суперечку [1: 24]. Крім Г. Нарбута, в український графіці досить рідкісну і складну техніку силуету використовував П. Ковжун для оформлення титульної сторінки журналу «Світ Дитини» [11: 167].

Зразками збереженої книжкової графіки Ніла Хасевича, виконані у 1935 р. на високому мистецькому рівні, є обкладинки часопису «Ватра» та книги «ВУО маршалові Й. Пілсудському». Обкладинка «Ватри» цікава композиційним вирішенням з діагонально розміщеними елементами конструктивізму [2], видання Волинського Українського Об'єднання (ВУО) – поєднує лаконічну виразну композицію з чудовим авторським вирішенням шрифтової частини [4].

Видання мистецького гуртка «Спокій» «Дереворити» датується 1936 роком. Книга вийшла друком у Варшаві, а її обкладинка, форзац та ілюстративне наповнення стали ще одним свідченням високого професійного рівня Ніла Хасевича [10].

Таким чином, до створення обкладинки поезій С. Кушніренка художник приступив, маючи за плечима достатній досвід у цій галузі та визнання, здобуте в першу чергу своєю перемогою на Міжнародному трієнале деревориту у Варшаві. Безперечно, що образ майбутньої обкладинки створювався під особистим враженням художника від ритмів, настроїв та ідей віршів, що увійшли до збірки. Як зазначає біограф Сергія Кушніренка Надія Миронець, детальний аналіз його поетичної творчості попереду [7: 34], але навіть побіжний огляд поезій, що увійшли до збірника, дає чітке уявлення про модерний світогляд молодого автора. У цих творах знайшли відображення настрої покоління молодих українських патріотів, які в 1920-1930-х роках, опинившись з різних причин за межами Батьківщини, гостро переживали поразку українських визвольних змагань. Олена Теліга цитувала вірші Сергія Кушніренка у звіті «Сила через радість», виголошеному в Українській студентській громаді у Варшаві 15 червня 1937 р., як приклад «героїчного сміху», відчуття боротьби як найбільшої радості. «Читаючи таку поезію ми відчуваємо, що дійсно в неї увійшла, наперекір невольницьким думкам, нова сила, «налита сонцем, молода, рішуча» з культом завзятців, із змаганням», – зауважувала поетеса. Олена Теліга ставила Сергія Кушніренка поряд із Олегом Ольжичем, наголошуючи, що обох поетів «понад усе інше ваблять ці листки нової історії, що ми ще маємо написати». Дмитро Донцов відносив С. Кушніренка до квадриги талановитих авторів «Вісника». У статті «Шевченко і «квадрига Вісника» львівського» він писав: «Цим терміном – «квадрига Вісника» охрестив Ю. Клен, один з чолових поетів «Вісника» львівського групу поетів того журналу: Євгена Маланюка, Леоніда Мосендза, Олену Телігу й Олега Ольжича. До цієї квадриги треба було б додати й самого Клена (Бурггардта) та О. Стефановича.

Належить сюди і С. Кушніренко, і С. Левченко» [7: 11]. Є. Маланюк у рецензії на збірку «Пружінь» наголошував, що в ній є «гострий і голодний на барви рух – молодий зір. Б'ється в нерівних її віршах нерівний, майже гарячковий, але й гарячий живчик справжнього життя. Є й щасливі знахідки, не вишукані олівцем, але підказані жагучою ліричною хвилею, самою пульсацією ритму». Як найбільш вдалу спробу в напрямі епіки і навіть певної фабулярності Є. Маланюк відзначав вірш «П'ять набоїв», а вірш «Молодій матері», на його думку, це «вдалий екскурс з імпресіонізму в стислість, суворість і простоту» [7: 10]. Крім того, слід зазначити, що автор володів п'ятьма іноземними мовами і мав можливість безпосередньо ознайомитись з європейською поезією.

Обкладинка збірки С. Кушніренка *Пружінь*, 1938 р.

Таким чином, можна стверджувати, що поетична збірка Сергія Кушніренка поєднала розмаїті теми та настрої – легкість імпресіоністичної констатації природи, металеві ритми індустріальної доби, трагічні та спрагли життя батальні зарисовки з атрибутами сучасності. В нестримній круговерті Кушніренкових образів багато контрастів – можливо тому композиція титульної сторінки побудована на протиставленні масивних горизонтальних смуг, що слугують «фундаментом» для літер, вишуканим пружним графемам виразно індивідуального Хасевичевого курсиву. Аналогічні форми курсиву ми бачимо на титульній сторінці Волинського календаря «Рільник» 1939 р. [3], яка виконувалася

Нілом Хасевичем у 1938 р., тобто хронологічно близько до часу виконання обкладинки збірника. Поєднання горизонтальних та вертикальних смуг художник неодноразово використовував для вирішення титульних сторінок. Так, ритм п'яти масивних ліній, нанизаних на міцну вертикаль, слугує формотворчим каркасом композиції каталогу виставки «Мистецький гурток «Спокій» – 5 літ праці». Чудове видання книги «ВУО маршалові Й. Пілсудському» у своєму мистецькому вирішенні – активний контраст різних за величиною смуг, вишуканого виразно українського уставу та геометричного орнаменту, що нагадує зразки народного ткацтва. У даному випадку Ніл Хасевич обмежився, як і у обкладинці збірника «Пружінь», чорним кольором для підсилення виразності твору. У титульній сторінці та форзаці «Дереворитів», виданих мистецьким угрупованням «Спокій», горизонтальні та вертикальні смуги також поєднують стилізований устав шрифтової частини із зображеннями атрибутів дереворитної магії – різця та дошки. Чорно-білий контраст тут розбавлений активним червоним кольором. У логотипі волинського часопису «Шлях» (1937) Ніл Хасевич використав масивну чорну горизонтальну смугу з розміщеним на ній білим шрифтовим наповненням, на якій «тримається» основна шрифтова частина логотипу [13]. Горизонтальні смуги організовують також композиційний ритм в оформленні поетичної збірки «Пружінь», немов заземлюючи енергійні графеми літер верхньої частини композиції та особливо нестримну експресію курсивної частини шрифту, що займає всю центральну та нижню частини площі обкладинки. Таким чином, результатом творчої співпраці Ніла Хасевича з Сергієм Кушніренком стало особливе за образним втіленням видання, яке візуально уособлює модерну українську книжкову графіку.

У 1941 р. Ніл Хасевич виконав два варіанти проекту обкладинки роману У. Самчука «Марія», жоден з яких через нез'ясовані обставини не був використаний видавництвом «Волинь». Книга вийшла друком у м'якій палітурці з типографським набором обкладинки. В обох композиціях домінувала ілюстративна частина над шрифтовою. Варто зазначити, що Ніл Хасевич у обох проектах застосував шрифт майже ідентичний курсиву з титульної сторінки збірника «Пружінь».

У 1949 р. Ніл Хасевич у техніці двоколірного деревориту виконав найвідомішу обкладинку до альманаху «Волинь в боротьбі». У композиції твору домінує фігура повстанця з кулеметом на тлі пейзажного мотиву. Ритм шрифтової частини обкладинки, що використовує стилізацію уставу, повторюється в ритмі фігур воїнів на дальньому плані та стовбурів дерев [5].

Останнє у хронології книжкових обкладинок Ніла Хасевича – оформлення видання «Хто такі бандерівці та за що вони борються» Петра Полтави 1950 р. У цьому випадку чергування геометризованого курсиву з сильно інтерпретованим уставом об'єднані складним ритмом горизонтальних чорних та білих смуг [12].

Висновки і перспективи. Книжкова обкладинка займає вагомe місце у прикладній графіці Ніла Хасевича. У ній, як і в інших творчих царинах, художник поєднав традиційні риси з модерними тенденціями. Саме останні окреслюють стиль оформлення книги Сергія Кушніренка, акцентуючи характеристики публікованих творів молодого перспективного поета, якому, на жаль, через низку причин не вдалося повнію мірою зреалізувати потужний власний потенціал. Книжкові обкладинки Ніла Хасевича мають високий мистецький рівень та впізнаваний індивідуальний почерк, збагачуючи таким чином наше уявлення про українську книжкову графіку 1930-х років.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буквар. Перша книжечка для вселюдських шкіл [Ілюстрації]. – Львів: Накладом державного видавництва шкільних книжок, 1933 (з приватної колекції М. Бендюка).
2. Ватра (видання «Молодої громади», Найвищого учнівського Органу Української Гімназії в Рівному) [Ілюстрації]. – Рівне, 1935. – Закр. фонд науково-довідкової бібл. – ДАРО.– Інв. № 390.
3. Волинський календар «Рільник» на 1939 рік (накладом воевідського товариства організацій і гуртків рільничих в Луцьку) [Ілюстрація]. – Луцьк, 1938. – Закр. фонд науково-довідкової бібл. – ДАРО. – Інв. № 413.
4. ВУО – маршалові Й. Пілсудському [Ілюстрація]. – Луцьк : Волинське Українське Об'єднання. – 1936. – 143 с. – Закр. фонд науково-довідкової бібл. – ДАРО.– Інв. № 228.
5. Графіка в бункрах УПА. Альбом дереворитів виконаних в Україні в роках 1947-1950 мистця українського підпілля Ніла Хасевича – «Бей-Зота» та його учнів [Текст, ілюстрації] / [вступ. сл. : П. Мегик, Л. Шанковський, В. Проккоп]. – Філадельфія : Вид-во «Пролог», 1952. – 212 с.
6. Гуцуляк, М. Про близьке здалека. Рівненська українська гімназія 1923 – 1939 рр. : 3 додатком колишньої учениці Галини Книш-Боа [Текст] / М. Гуцуляк. – Ванкувер, 1994. – 300 с.
7. Загублений талант. Сергій Кушніренко : біографічний нарис, твори, документи / упорядкув., переднє слово, біографічний нарис, прим. Надії Миронець. – Дрогобич: Коло, 2013. – 258 с. : іл.
8. Лагутенко О. GRAFHІEN ГРАФІКИ. Нариси з історії української графіки ХХ століття [Текст] / О. Лагутенко. – К.: Грані-Т, 2007. – 168 с.
9. Лешнер, Т. Книжковий знак Ніла Хасевича [Текст] // Ex libris Ніла Хасевича. – Луцьк: Волинський краєзнавчий музей, 1992. – 32 с. – (Препринт / Варшава, 1939.)
10. Мистецький гурток «Спокій» – 5 літ праці: каталог ювілейної виставки [Текст, ілюстрації] / [авт.-упоряд. П. Мегик] – Варшава, 1932. – 64 с.
11. Павло Ковжун: Творча спадщина художника: Матеріали, бібліографічний довідник [Текст] / упоряд.: І. Мельник, Р. Яців. – Львів : Львівська Національна Академія Мистецтв, 2010. – 253 с., іл.
12. Полтава П. Хто такі бандерівці і за що вони борються [Ілюстрація]. Київ – Львів: Видання організації Українських Націоналістів – 1950. РОКМ. Кн. 21770/III д. 12277.
13. Шлях. Релігійно-громадський часопис для народу [Ілюстрація]. Луцьк, 1937. – ДАВО.– Інв. № 28. – Ш. 70.
14. Gronska M. Nowoczesny drzeworyt polski (do 1945 roku) [Текст] / Maria Gronska. – Wrocław, Warszawa, Krakow, Gdansk : Zaklad narodowy imiennia Ossolinskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1971. – 512 s., il.

УДК 75.056

Іванна ПОГОНЕЦЬ,

асистент кафедри образотворчого мистецтва та методики його викладання Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту імені Т. Шевченка, м. Кременець, Україна

З ІСТОРІЇ ІЛЮСТРУВАННЯ ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКІВ В УКРАЇНІ

Погонець. І. В. З історії ілюстрування шкільних підручників в Україні. У статті розглядаються теоретичні надбання дослідників щодо ілюстрування шкільної навчальної літератури в контексті історико-педагогічних процесів, які відбувалися в Україні, з метою узагальнення існуючого наукового доробку із зазначеної проблеми.

Ключові слова: книга, оформлення, педагогічні процеси, шкільний підручник, ілюстративний матеріал.

Погонець І. В. С истории иллюстрирования школьных учебников в Украине. В статье рассматриваются теоретические разработки ученых по иллюстрированию школьной учебной литературы в контексте историко-педагогических процессов, которые происходили в Украине с целью обобщения существующих научных исследований по данной проблеме.

Ключевые слова: книга, оформление, педагогические процессы, школьный учебник, иллюстративный материал.

Pogoniec I. V. History of illustration of school textbooks in Ukraine.

Background. In recent years, there has been an increasing interest in theoretical developments of scholars concerning illustration of school textbooks in the context of historical and pedagogical processes.

Objectives. The objectives of this study are to determine the aims at summarizing current scientific achievements of the given problem

Methods. So far this method was been applied to.

Results. The results of the research support the idea that the study of historical and pedagogical aspects illustrating textbooks shows that this process involves creative search to solve this problem in numerous scientific studies.

Conclusions. The present results are significant in illustration in its development process - from manuscript to the modern textbook and still needs rethink many didactic, methodological and artistic aspects, nevertheless became artistic heritage of Ukrainian people on the pages of the best samples of national literature.

Keywords: book, book design, pedagogical processes, school textbook, illustrative material.

© Погонець. І. В., 2014